

Tariximizin ibrət yaddaşı...

...1937-ci il. Gecənin müdhiş qaranlığında M-1 markalı maşın içərişəhərin dar küçələri ilə hərəkət edərək Böyük Qala döngəsinin qarşısında dayanır. İki nəfər maşından düşüb pıçıltı ilə danışır. Ətrafda sakitliyə əmin olduqdan sonra qarşıdakı evin qapısını döyürlər. Onlardan biri qapıya yaxınlaşan şəxsdən “Axundzadə sizsiniz?” – sualına “hə” cavabı almadan “Bizimlə getməlisiniz” – əmrini verir. İşin nə yerdə olduğunu qabaqcadan hiss edən Əhməd Cavad bu çağırılmamış qonaqların gələcəyini bildirdi. Çünki zülmün, haqsızlığın hökm sürdüyü məmləkətdə ölüm kabusunun hər an istənilən yerdə görünməsi artıq adiləşmişdi. Həmin müdhiş gecədən bir neçə ay sonra Əhməd Cavadın şəninə şeirlər qoşduğu Şükriyyə xanım xalq düşməninin həyat yoldaşı kimi həbs edilir. O ləyaqətli Şükriyyə xanım ki, həbsxanada ona yaxın gəlməsinlər deyə üst-başını çirkəbə bulaşdırıb xəyalında ömür-gün yoldaşı ilə dərdləşirmiş...

şıq, halsız halda uzanmış manekeni gözümüzə deyir... Digər kameralarda üz-gözü qan içində olan başqa ziyalı-larmız... Əhməd Cavadın ürək dağla-yan misraları qulağıma gəlir:

**Şükriyyə taleyim, şükür xudaya!
Gördüyüm doğrumu, yoxsa pək rəya?!
Dolub ürəyimə bu dadlı xülya,
Şirin günlərimi sürmərəm sənsiz!**

Qarşımızda iç-içə otaqlar... Sonun-cuda Müşfiq ayaqüstə və yan tərəfdən ona tətik çəkən amansız cəlad. Görəsən, ölüm anında Dilbərini göz önünə gətirib, yazmaq istədiyi, qələmə ala bilmədiyi misralarını pı-çıldayıb, yoxsa, “Ah, mən gündən-günə bu gözəlləşən, işıqlı dünyadan

bağlanmış, kürəyində zərbələrin ya-ratdığı şırımlar olan kompozisiya kimə məxsus olub? İki əli ilə daş divarları aralayıb azadlığa qovuşmaq istəyən kəs... İnsan cildində olan vəhşilərin insanlıqdan uzaq hərəkətlərinin al-çaqlığı nəticəsində dövrün üzdə olan mütərəqqi fikirli ziyalıları onların əli ilə məhv edilib. Mirabbas müəllim deyir ki, hakimiyyət vəzifəyə gələn kimi, “Ağ terrora qarşı qırmızı terror-la cavab verəcəyik” – şüarını bəyan etmişdi. Bolşeviklər Azərbaycana qı-lıncını siyirib hazır gəlmişdilər. Opera teatrında M.C.Bağırov Azərbaycan kommunistlərinin 13-cü qurultayında odlu–alovlu çıxış edib “bu yazıçılar, bu yaramazlar xalqın düşmənləridir” – deyən gün – iyunun 3-də adları siya-si düşmən kimi tanınan üç ədəbiyyat fədaimiz–H.Cavid, M.Müşfiq, Ə.Cavad həbs olunmuşdular.

O dövrdə H.Cavide qarşı hü-cumlar artmışdı. Onu müsavətlərlə əksinqilabi əlaqələr yaratmaqda, on-larla milli söhbətlər aparmaqda, gənc şairləri müsavət yönündə hazırla-maqda suçlayırlar. Üzünə dururlar ki, əsərlərini panislamizm, pantürkizm şəklində yazır, osmanlı ideologiyasını həmişə tərifləyir.

Gözəllik aşığı, şeirlərilə gözümüzü-könlümüzü doyuran Mikayıl Müşfiq, ərəb–fars–rus sözlərindən qaçmağa çalışan, işgəncələrə tab gətirməyib, ürəyi dayanan Hacı Kərim Sanılı, “Bir millətin yaşaması dili ilədir. Dil yoxsa, millət yoxdur” – deyən, Gürcüstan həbsxanasında güllələnən Ömər Faiq Nəmanzadə, dramaturq, ədib Sultan Məcid Qənizadə, Tağı Şahbazi Si-murq, Azərbaycan KP MK-nın 1-ci ka-tibi, Moskva vilayətində güllələnən Ru-hulla Axundov, Abbas Mirzə Şerifzadə, Ayna Sultanova, Bəkir Çobanzadə, Cəmşid Naxçıvanski, Qambay Vəzirov, Yusif Vəzir Cəmənəmli, Ağabala Quliyev, Murtuza Muxtarov, Musa Nağıyev, Aşurbəyovlar... və

işgəncə veriblər sizə, eləmi? Bir-birinizin harayınıza yetə bilmirdinizmi? Ruhunuz dincəlsin, üzünüze duran-ların aqibəti sizinkindən bətar oldu. Allah səbirlidir: gec edər, amma güc edər, deyib ulularımız. Sizə necə yazmalı olduğunuzu “öyrədən”, gələcək yara-dıcılığınızı müəyyənləşdirənlərin də aqibəti məhz quruluşa olan sadiqliyin nəticəsi idi, sonları faciə ilə bitdi.

Mirabbas müəllim divarda-kı tabloda boylananları göstərir: cümhuriyyətin xaricdə təhsil almağa Azərbaycandan göndərdiyi gənclərdən repressiya olunan 38 nəfərdir...

necə əl çəkim” söyləyib? Bunu ancaq ona tətik çəkən, doğmasına ünvan-lanmalı olan son sözünü eşidən bol-şevik iti, namərd bilər. Qarmaqarışq fikirlər içində “Bu otaqda təmir üçün qazıntı aparanda, çoxlu qanlı torpaq müşahidə etmiş və əmin olmuşduq ki, güllələnmə otağı məhz bura olub” – deyən Mirabbas müəllimin səsi qulağı-ma deyir. Düşünürəm ki, görəsən, bu zindanda neçə ziyalımız qətlə yetirilib, neçəsinin qurumamış qanı bir-birinə qarışib, torpaq olub?

Bura isə qapıları dəmir çərçivəli karsdır... Başında sual dolaşır: “Qon-şu karslardan dəmir çərçivə arasından

Məmmədov bizi nə qədər xoş üzlə qarşılasa da, divarlarına ah-nalə ho-pan zirzəminin ab-havası ötən əsrin 30-cu illərinə aparır, elə bil üstümüzə ağırlıq çökür. Deyir ki, çalışmışıq, bacardığımız, əldə etdiyimiz qədər ziyarətçilər üçün yeni sənədlər, yeni məlumatlar toplayaq, həm ərəzinin im-kanlarını nəzərə alaq, həm də o döv-rü əhatə edək. Bura gələnlər həmişə başqa təəssüratla qayıdırlar. Çünki o dövr lazımcına tədqiq edilmədiyindən, nə orta məktəblərdə, nə də ali təhsil otaqlarında kifayət qədər tədris olun-mur və müəyyən məlumatı ancaq muzeydən alırlar. Muzeyin açılması ilə repressiya barədə məlumatsızlıq, susqunluq aradan götürülüb. Ayı-ay-rı qurbanlarla bağlı bəzi məlumatlar olsa da, bu, cümhuriyyət rəhbərlərinə, həmin dövrün parlament və hökumət üzvlərinə qarşı olan repressiyadır və geniş tədqiq olunmalıdır.

İşgəncələrə şahid olan otaq-lar, pilləkənlər öz yaddaşına nəyi yazıb saxlayıb? ...Elə bil, ruhlar aləmindəyəm. Repressiya qurbanla-rının kölgələri bu divarlara hopub... Ətrafımda üzvlərini şəkillərdən tanıd-ğım insanların ruhları dolaşır. Divar-ların dərinliklərindən gələn inilti, ufultu səsləri qan dondurur. Buradamı siz dindirmişdilər? Nə isteyirdilər, millətin açıq gözü, düşünən beyni olan sizdən? Bari, bilirdinizmi ki, sizi kim, kimlər sa-tıb? Üstünüze atılan böhtanları – “gü-nahlarınızı” nə ilə əsaslandırırıdılar? İstəklərinə çatdırlarmı? Gücləri sizi sür-gün etməyə, ya da elə bu zirzəmidəcə qətl etməyəmi yetdi? Bilirəm, verilən işgəncələrə dözməyib elə buradaca ürəyi dayananlarınız da oldu...

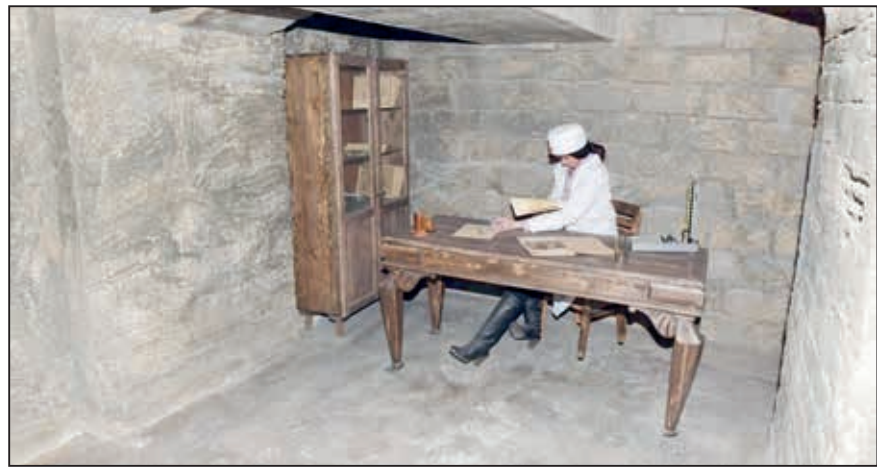
Lənətə gəlmiş repressiya müstəntiqləri, daha çox da milliyyətçə erməni olan “silişçi”lər bu otaqda

yalnız əl uzadıb bir-birlərinə təskinlik verib güc ala bilibləmi, görəsən?”

Bura DTK-nın arxivi olub. Qov-luqlarda sənədlər saxlanılmış, həbs olunanların “cinayət tərkibli” işləri toplanıb. Bu isə təsəvvür yaransın deyə, siyirtmələri, təbii ki, boş olan kartotekadır.

Repressiya qurbanlarının “cina-yət işləri”ndən olan anfas (öndən) və profil şəkillər: M.Müşfiqin, H.Cavidin, Ə.Cavadın, Şükriyyənin, B.Çobanzadənin, S.Mümtazın və digərlərininki... Taleləri kimi, tikanlı məfillərdən asılan şəkillər. Sahibləri kimi, tikanlı həyata tuş gələnlər, həyatın şirinliyindən uzaq, acısına ya-xın olanlar...

Muzeyin divarlarındakı müxtəlif arxitektura kompozisiyalar – yarımçıq heykəllər də diqqətimi çəkir: üzü di-vara, əlləri arxada zəncirlə ayaqlarına

daha neçə ədibimiz, ziyalımız – xalqın üzünə zəkası ilə nur saçan elm, ürfan fədailərimiz... Onların çoxunun məzar yerləri belə məlum deyil. Millətin üzdə olan, insanları irəli aparmağa, gözü-nü açmağa çalışan və bunu layiqincə bacaranlar bir-bir məhv ediliblər. Çox sonralar onlardan bəraət alanlar da oldu, amma KQB (DTK) zirzəmilərində işgəncə verilən, bu əziyyətlərə mənən dözən, amma fiziki cəhətdən zəifləyən ziyalılarımızın ailə üzvləri, nəsil-nəcəbəti sürgündə çox ağır sınaqlar-dan keçdi. Onların taleyinə baraklarda ad–soyadla deyil, nömrə ilə tanınmaq da yazılmışdı.

Böyük ürək ağrısı, nəfəs darlığı və hüznə muzeyi tərk edirik. Arxamızı-da ruhların nigarən baxışlarını hiss edirik. Mirabbas Məmmədovdan söhbət əsnasında öyrəndiyim iki fikir onu rahat buraxmır. Biri bəraət sözü ilə bağlıdır ki, cinayəti olmayan adama bəraət verilməz. Onu reabilitasiya sözü ilə əvəz etməliyik. İkinci fikir budur ki, nə qədər təəccüblü də olsa, faciənin baş verdiyi digər ölkələrdən fərqli ola-raq, bugünkü Azərbaycanda siyasi repressiya qurbanlarının anım gününü təyin edilməyib. Düşünürəm ki, belə bir günün yaradılması millətin qay-maqları olan ziyalılarımızın ruhlarını şad edər, nəsil-nəcəbətinə sağ qa-lanları sevindirir. Həmin günün xatır-lanması yalnız onların doğmalarına görə yox, gələcək nəsil üçün tariximizi öyrənməyin, bu xalqın necə əzablara sinə gərdiyinin, hansı faciələri yaşa-dığının, nə qədər günahsız qurbanlar verdiyinin öyrənilməsi baxımından önəmlidir.

**Zərifə BƏŞİRQIZI,
Elşən AĞALAR (foto),
“Xalq qəzeti”**

